

VARIA

Bibliopolium

Fehér M. István: Heidegger és a szkepticizmus

Korona Nova Kiadó, Budapest 1998. 178.

Fehér M. István, a manapság oly sokat emlegetett Heidegger egyik legjobb magyar értője, ismerője.

Heideggert nem könnyű olvasni anyanyelvén sem, fordításban még kevésbé. Magyarozója nyelve sem lehet könnyű, ám ő bonyolultságában is tisztán, átgondoltan fogalmazott. Jól és pontosan megalkottak a lefordított részek, a nagyszámú hosszabb-rövidebb idézetek is.

Van-e szkepticizmus, jogos-e ma szkepticizmusról beszélni, és ha igen, mit kezdjen vele az ember? Igaza van-e, mondjuk Karl Löwithnek, aki szerint a szellemi-lelki nagyság hiányozhatatlan része ez?

Fehér tizenkét ide vonatkozó mondatát idézi filozófusa korai főművének, a *Lét és időnek* kérdésköre szemszögéből. Közülük a tizenegyedik itt a leginkább döntő. Nagyon fontos tudni és számbavenni, hogy ebben a mondatban egy határozószót a filozófus a mű hetedik kiadásában megváltoztatott: a *nie-t* (soha) *je-re* (valaha) cserélte. A könyv ezt a tizenkét mondatot szembesíti részint egymással, de az életművel, sőt, a kor e kérdéskört illető bölcseletével, köztük Heidegger semleges kortársaival és követőivel is.

Mindenekelőtt a következőképp hangzó tizenegyedikkel: „Amiképpen nincs kimutatva, hogy vannak örök igazságok, akként nincs kimutatva az sem, hogy valaha is létezett egy valódi szkepticus.”

A többi tizenegyet, mely társul és szembesül ezzel, nem idézzük, mert tulajdonképpen nem csak Fehér könyve, de

a filozófusé is ezt fejt ki legrészletesebben, és ehhez tér vissza, és ezzel foglalkozik a legtöbbször.

Ez tehát ellentmond annak, amit Heidegger híve, az ugyancsak filozófus Löwith mondott? Semmiképpen sem. Mert a szkepszis, a saját szemlélethez, az állandóan revideált saját szemlélethez való eljutás nélkülözhetetlen eszköze. Hégelies átfogalmazásban azt mondhatnánk, hogy a szkepszis túlhaladja önmagát.

Heidegger, Martin (1189–1976) német filozófus, a 20. századi egzisztencializmus egyik legnagyobb képviselője. Korának egyik vezető ontológusa, nagy hatást gyakorolt az európai szellemi élet ifjabb nemzedékére. Gyermekként már igen nagy érdeklődést fejtett ki a vallástudományok iránt, a középkori elvégzése után beállt a jezsuita rendbe novícusnak. A Freiburgi Egyetemen a római katolikus teológiát és a középkori keresztyén filozófiát tanulmányozta. Mélyrehatóan nagy hatással volt rá a 19. század végének jeles filozófusa: Franz Brentano.

Brentano korai tanulmányozásából fakad lelkesedése a görög, de főként a preszokratikusok iránt, akiknek gondolkodása azon dolgok mélyére hatoló elmélkedésnek hajnalát jelezte, amely megelőzte az addig egységes bölcselet szétválását költészetre, filozófiára és tudományokra.

Heidegger filozófiája nagyban támaszkodik Platónra és Arisztotelészre, valamint a gnosztikusokra. Komoly – pozitív vagy negatív – hatást gyakoroltak rá 19. századi és 20. század eleji filozófusok is, főként az egzisztencializmus meg-

alapítói, a dán teológus-filozófus, Soren Kierkegaard és a dionüszoszi vitalista Friedrich Nietzsche, aki egyebek közt arról nevezetes, hogy a filozófusok figyelmét a humán és történeti tudományok felé fordította, és a fenomenológia megalapítója, Edmund Husserl.

1914-ben a fiatal Heidegger doktori disszertációjához Husserl fenomenológiája szolgáltatta a gondolati háttérrel, és főleg tiltakozása, hogy a pszichológia behatoljon az ember lényegét kutató tudományokba, mert az ember kutatása Husserl szerint csak filozófiai szinten folyhat.

Főművével, a *Lét és idő* című írásával 1927-ben ejtette bámulatba Heidegger a német filozófusokat. Ezt a már-már olvashatatlan művet azonnal óriási jelentőségűnek tekintették. Bonyolult nyelvezete ellenére az újlatin nyelvű országokban is mély értelmű és fontos munkának nyilvánították. A könyv nagy hatással volt a francia Jean-Paul Sartre-ra és más egzisztencialistákra.

Mi a lét jelentése? – teszi fel sokszorosan a kérdést Heidegger. Vagy mit jelent egy ember számára a létezés, vagy pontosabban, hogyan létezik ez a létezés? Ezek a kérdések a mindennapi élet valósága mögött rejlenek. A filozófus prófétai küldetése az, hogy minden gondolkodó embert rávegyen e kérdés feltevésére. Hogy eljut-e a pontos válasz megadására, az az emberiség jelenlegi válságában másodlagos fontosságú. A lét elfelejtésével vádolja a nyugati gondolkodást és ezt a vádat Aquinói Tamásra is vonatkoztatja.

A válság Heidegger szerint azon mély bukásából fakad, amely a nyugati gondolkodás sorsa lett az egyoldalú technikai fejlődés következtében. Ez a fejlődés elidegenedést hozott. A bukottság az emberi egzisztencia elkerülhetetlen módjával jár együtt. Ezt a kissé vigasztalan látásmódot enyhítették Heidegger későbbi írásai, melyekben arról értekeznek, hogy

mindazonáltal van kiút ebből az áldatlan állapotból.

Lét és időben felvetett nagyszámú gondolatait a legjobban egy másik rövidebb könyvében magyarázza, *Mi a metafizika?* címen, ami 1929-ben jelent meg. Heidegger szerint az emberi létmódokat nem a tudományos, hanem a fenomenológiai módszer tárja fel. E módszert követve beleütközött a szubjektum-objektum viszony kérdéskörébe, amely hagyományosan azt jelenti, hogy az ember, mint tudattal és tudással rendelkező lény, egy vele szemben álló környezetben belül él. Ezt a viszonyt fel kell oldani.

Heidegger gondolkodik, amire „nem gondol” a metafizika, jól lehet ettől kapja „az elgondolt a maga lényegi terét”. A „nem gondoltban” keresi a nyugati gondolkodásban „gondolt” eredetét, a „nem gondolt” a forrás „ami a gondolkodás rendelkezésére bocsátja a helyet, ahol tartózkodhat”. Alapszavakkal és alapkérdésekkel, „vezérszavakkal” kezdődik a gondolkodás, amelyekre a gondolkodáson belül többé nem gondolnak, jóllehet a „vezérszavak” határozzák meg a gondolkodás egészének irányát és jellegét. Heidegger azt „gondolja meg”, amit gondolkodás nélkül helyesel és átvesz valamely gondolkodási rendszer.

Egyetlen gondolatrendszer sem fejleszthető ki a rendszer alapgondolatát meghatározó előfeltételek nélkül. Ezek azonban nincsenek meghatározva, és nem is határozhatók meg rendszeren belül. Egyetlen gondolatrendszer sem indul abszolút nulla pontról. Aquinói Tamás metafizikája sem. Nem magától értetődő, hogy egyáltalán gondolkodunk, korántsem az a metafizikai gondolkodás, és végképp nem, hogy melyik sajátos – mondjuk a tomista – fogalmi készlet felhasználásával megy végbe.

Miben gyökerezik és hogyan működik a „nem gondolt”? Heidegger szerint a különféle gondolkodások eredendő lényegét

és terjedelmét meghatározó „nem gondolt” az a mindenkori gondolkodásmód, ahogyan nekiáll ahhoz, amit és ahogyan kérdeznie kell. Ezt viszont az a mód határozza meg, ahogyan az ember életébe lép és megvilágosodik a valóság a maga egészében. Ha figyelünk erre az élményre, akkor ráeszmélünk, hogy nem tölünk van ez a kitárulkozás, sem ahogyan érint: korántsem emberi mű. Nem mi gyújtottuk a világosságot, sem a régebbi gondolkodók, sem Aquinói Tamás. Nem nekünk tulajdonítható a gondolkodás mozgásának fénye, amelyben megvilágosodik számára minden, ami van. Ilyenformán világlik ki az embernek a létező léte, és ez az eredendő megvilágosodás állítja az emberi gondolkodás elé lehetőségeinek körülhatárolt, lényegi területét.

Az eredendő megvilágosodás, amely a saját nem gondolt alapjaként világítva meg a gondolkodás útját, a maga részéről nem valamely létezőn alapszik, mert éppen a létező lepleződik le előttünk ennek a világosságnak a ragyogásában. Az eredendő megvilágosodás határozza meg a létező egészének jelenvalóságát, a létező azonban nem határozhatja meg a megvilágosodást. A megvilágosodás eredetibb és tágabb, mint a létező.

Heidegger létnek nevezi a létezőt megelőző eredendőt, ami rávilágítva a létező jelenlétére az emberi gondolkodás elé állítja, és megnyitja a gondolkodás mozgásterét. Mi a lét? Nem kapunk világos választ, csak figyelmeztetést, hogy ne tulajdonítsunk tetszés szerinti jelentést a szónak. Egyelőre azonban elégséges nekünk, ha az „eredendőt” értjük rajta, ami megelőzve, a mibenlétében küldi a létezőt, megvilágítja jelentését, következképpen feltárja és megszabja az emberi gondolkodás lehetőségeinek világos területét. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az ilyenformán intézkedőt, irányítót és működőt ne kívánjuk fogalmilag gondol-

ni, hanem kísérreljük meg tapasztalatilag átélni irányításainak az élményét.

A nyugati gondolkodás alapja egy egyetlen sorsszerű esemény, alapvető mód, ahogyan megvilágosodott a lét és az emberi gondolkodás értésére adta a létezőt. Ezért mondhatja, hogy úgy kell gondolkodnunk a nyugati gondolkodás egész menete felett, mint egyetlen sorseseemény következményének a feldolgozásán.

Aquinói Tamás a *Summa theologica* egyik helyén mondja, hogy kétféleképpen állíthatjuk a létet. Az egyik módon a létezés valóságát jelenti a lét. Ezen a módon nem tudhatunk sem Isten létéről, sem lényegéről. A másik módon a lét „a mondat összekapcsolását jelenti, amelyet a lélek fedez fel, összekötve az állítmányt az alannyal”. Így már tudhatunk Istenről és létéről. „Tudhatjuk ugyanis, hogy az Istenről alkotott mondat, amelyben azt mondjuk: Isten van, igaz.” A metafizika úgy beszél Istenről, mint sajátos tárgyának princípiumáról.

Heidegger híres kérdése: „Miért van egyáltalán létező; és nem, sokkal inkább, semmi?” A semmi a szorongásban nyilvánítja ki magát. A világban való lét tisztázása során, megmutatkozott, hogy „nincs”, mégpedig „soha” sincs világ nélküli pusztá szubjektum. Az egzisztenciál-ontológia az egydimenziós társadalom hű fenomenológiája. Az ember nem képes arra, hogy gondolkodásának kritikai aspektusát a nyilvánosság uniformizáló nyomásával szemben megőrizze. „A nyilvánosság – írja Heidegger – mindent elsötétít, és amit ily módon elfedett, mint ismeretet és mindenkinek hozzáférhető tünneti fel”. A személytelen ember belevész a saját nyilvánosságába.

Az emberi személyiség priori formái: a gond, az aggodás, a rettegés stb. Ezek a formák alkotják az emberek szubjektív létét, amit a „világban” való létnek nevez. Ily módon a priori formák tana Heideg-

gernél a lét tanának alakját öltik. Az embernek minden gyakorlati, célszerű beállítottságtól meg kell szabadulnia, fel kell ismernie „halandóságát, mulandóságát”, hogy felfoghassa a „lét értelmét”. Csak ha mindig a „halál színe előtt” érzi magát, képes meglátni az ember az élet minden momentumának jelentőségét és telítettségét, és megszabadulni a társadalmi lét bálványaitól: céloktól, az „eszményektől”, a „tudományos elvontságtól”. Heidegger ezáltal filozófiájában egyesíti az irracionálisnak életfilozófiájára és a hesserli fenomenológiára jellemző tendenciát.

Fehér M. István könyve tulajdonképpen a szkepszis kérdéskörét végigviszi az európai gondolkodás történetén, és ahhoz a szerző által is vallott felfogáshoz jut, hogy a döntő a filozófiában a kérdés. A filozófiai kérdés akkor teljesedik be, amikor az lesz a vége, ami a kezdete volt, a kérdés. Heidegger azt kéri, sőt

provokálja, hogy kérdezzünk, nem pedig azt, hogy meghallgassuk válaszait. Ezért félrevezető volna úgy feltüntetni Heidegger filozófiáját, mint világosan érthető gondolati eredmények összességét. Jobb, ha metaforái metaforák maradnak, és nem érdemes kísérletezni azokkal, hogy lefordítsuk őket az általa is elutasított szokványos filozófiai terminusokra. A mély pesszimizmus, a tudománnyal való ellenséges szembenállás Heidegger egzisztencializmusát a mai ideológiai reakció egyik fő fegyverévé teszi. A késői Wittgenstein is úgy építi fel egydimenziós filozófiáját, hogy hagyományos filozófiai terminusokat szinte nem is használ; és a fiatal Wittgenstein tétele ez volt: „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”.

Bányai László

Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy.*

Fortress Press, Minneapolis – 2005 (CD-Rom edition), 777.

Walter Brueggemann a *Columbia Theological Seminary* (Amerikai Egyesült Államok) Ószövetséget előadó nyugalmazott professzor. Ószövetség-teológiája először 1997-ben, az Augsburg Fortress gondozásában jelent meg.

Értelmezési módszere

A szerző két bevezető fejezetben tekint át az ószövetség-teológiai diszciplína történetét és eredményeit, el egészen a kutatás jelenlegi állásáig. A reformáció korától a 20. századig a „hegemonikus” értelmezés érvényesült; ezt a „csak egy igaz értelem”-re törekvés jellemezte. Az első világháborútól azonban megdőlt az egyetlen domináns nézet hatalma, így ma már az értelmezés egy pluralista kontex-

tusban történik. Jóllehet a centrista képviselők meghatározzák az Ószövetség-kutatás fő irányait (Breward Childs-ot, James Barr-t, Jon D. Levensont és Rolf Rendtorffot sorolja ide), számolni kell a „perem-teológiákkal” is (a feminista-, a felszabadítás-, a fekete-teológiával stb.), ezek ugyanis olyan szempontokat képviselnek, amelyeket nem vettek figyelembe a domináns irányok.

Munkáját „posztmodern Ószövetség-teológiának” is minősítik. Ez az értékelés arról tanuskodik, hogy Brueggemann eltávolodott a 20. század első felében uralkodó, a történetiség kérdéseire figyelő módszertől; könyvében a század végén teret hódító irodalmi kutatási paradigma módszerei mellett foglal állást. Barthot tartja az „episztemológiai felfordulás”